

Petar Bojanić

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

UDK: 316.624:321.01

Vladan Đokić

Originalan naučni rad

Arhitektonski fakultet, Beograd

DOI: 10.2298/FID1102157B

O „PREVRTANJU“, O REVOLUCIONARNOM. NASILJE I INSTITUCIJA

Rezime: *Interesuje nas, prednost koju Delez daje sintagmi „revolucionarna institucija“ u odnosu na manje originalnu sintagmu „institucionalna revolucija“. Delez nekoliko puta upotrebljava u svojim tekstovima „revolucionarna institucija“, sigurno sasvim svestan da ova sintagma ima jednu prilično haotičnu i nejasnu istoriju tokom post-revolucionarnog perioda, ali i da je ona savršeno u duhu Sanžistovih namera. Treba da proverimo da li ova sintagma najbolje opisuje jednu Delezovu imaginarnu teoriju institucije, ali i njegov angažman u teoriji uopšte. Preliminarna teškoća, koja automatski dovodi u pitanje i devalvira našu intervenciju, jeste Delezovo odbijanje da on sâm zaista tematizuje instituciju i svoj napor, te da zaista odgovori na pitanja koja sâm postavlja pedesetih godina prošlog veka: „šta je to što objašnjava instituciju?“ i „koje bi to trebalo da budu savršene institucije, to jest one koje se suprotstavljaju svakom ugovoru i pretpostavljaju tek najmanji broj zakona?“ Ključne reči: institucija, nasilje, prevrtanje, revolucija, revolucionarna institucija.*

Napravimo grad.¹

Institucija i/ili figura „institucija“ – već s Delezovim [Gilles Deleuze] nemarom u razlikovanju jednine i množine ove reči kao i sa uvođenjem figure, nastaje još jedan problem („Institucija ... jeste prefigurisani sistem“; „Institucija jeste ono što figurira“²) – van svake sumnje su pozitivne. Nema nijednog mesta gde Delez instituciju posmatra kao prepreku, kao nešto „okamenjeno“ i „mrtvo“, gde on poziva na rekonstrukciju, otpor, borbu i rušenje institucija. Čak i u

¹ Saint-Just 2004: 1138.

² Deleuze 1953a: 37, 39. Na engleski je ovo *figuré* prevedeno sa *the figure* („The institution is the figure“) Deleuze 1991: 49. Institucija je ono figurativno, preneseno, ili institucija označava preneseno (ono što postoji, prenosi se na neko drugo mesto i postaje nešto drugo, nešto transformisano). Prenos predstavlja institucionalizaciju, dok je institucija završetak ovoga procesa.

knjizi *Anti-Edip* iz 1972/73, u kojoj detaljno razvija modele mišljenja institucije i institucionalne analize, u potpunosti transformišući „teoriju“ institucije razvijenu u prvim tekstovima (preciznije, prvim fragmentima) – Delez kaže da velike socijalističke utopije 19. veka funkcionišu kao „opoziv ili ‘dezinstitucija’ stvarnog društvenog polja“ upravo u ime „jedne revolucionarne institucije sâme želje“ (Deleuze 1972/73: 38). Dvadeset godina ranije, kada analizira Hjuma i „vladajuću instituciju“, Delez zaista govori o korekciji suverenosti, o pravu na otpor i o „legitimnosti revolucije“ (Deleuze 1953a: 42), ali i tada je nova i idealna institucija jedini cilj. Institucije koje se „dezinstitucionalizuju“ zapravo i nisu prave institucije jer su određene poretkom ili zakonom (radi se o legalnim i legalizovanim institucijama, Deleuze 1980: 74). Ono što je institucionalno, zapravo bi verovatno moralo da bude revolucionarno. Obratno, izgleda da ono revolucionarno ne bi trebalo da se nalazi nigde izvan institucije, ili revolucija jeste, na ovaj ili onaj način, „institucionalna revolucija“.

Interesuje nas, najpre, prednost koju Delez daje sintagmi „revolucionarna institucija“ u odnosu na manje originalnu sintagmu „institucionalna revolucija“³. Delez nekoliko puta upotrebljava u svojim tekstovima „revolucionarna institucija“, sigurno sasvim svestan da ova sintagma ima jednu prilično haotičnu i nejasnu istoriju tokom post-revolucionarnog perioda, ali i da je ona savršeno u duhu Sanžistovih (Saint-Just) namera. Treba da proverimo da li ova sintagma najbolje opisuje jednu Delezovu imaginarnu teoriju institucije, ali i njegov angažman u teoriji uopšte. Mnogo ozbiljniji zadatak sastojao bi se u poređenju Delezove teorije institucije koja nastaje u kontekstu različitih uticaja francuske fenomenologije i filozofije prava, sa Serlovom (John Searle) teorijom institucije i sa najnovijim anglosaksonskim teorijama institucije i novog institucionalizma. Preliminarna teškoća, koja automatski dovodi u pitanje i devalvira našu intervenciju, jeste Delezovo odbijanje da on sâm zaista tematizuje instituciju i svoj napor, te da zaista odgovori na pitanja koja sâm postavlja pedesetih godina prošlog veka: šta je to što objašnjava instituciju (Deleuze 1953a: 38) i „koje bi to trebalo da budu savršene institucije, to jest one koje se suprotstavljaju svakom ugovoru i pretpostavljaju tek najmanji broj zakona?“ (Deleuze 1967: 80). Umesto preciznih odgovora

³ Delez ovu drugu pominje u jednom intervjuu iz 1972. koji je prvo bio objavljen na italijanskom jeziku, a u kontekstu maja '68. Deleuze 2002: 329.

ili detaljnih objašnjenja njegovih vlastitih inspirativnih i sugestivnih odgovora – na primer, „Zakoni povezuju akcije; oni ih imobilizuju i moralizuju. Čiste institucije bez zakona bi po svojoj prirodi trebale da budu modeli slobodne, anarhične akcije, koja je u neprestanom pokretu, neprestanoj revoluciji u stanju konstantne imoralnosti“ (Deleuze 1967: 79) – Deleuz piše prebrzo, ne razlikuje precizno uticaje i fragmente koje kopira ili preuzima od Hjuma (Hume), Senžista, Markiza de Sada (Marquise de Sade), Renara (Renard), Oriua (Hauriou), Dirkema (Durkheim), Malinovskog (Malinowski) i drugih, i na kraju, sasvim uspeva da gurne u zaborav svoj genijalni projekt iz 1953. *Instinkti i institucije* (Deleuze 1953b). Naravno, posledice ovakvog pisanja i teorijskog rada dovode u pitanje status teorije u okviru institucija i u akcijama revolucionarnih promena institucija: ko menja institucije? ko ih čisti a ko ih prlja, i ko je, uopšte, subjekat institucionalizacije (ili desinstitucionalizacije)? Takođe – a upravo u tome se sastoji naš problem – Delezov nemar i, praktično, Delezovo napuštanje vlastitog ranog pokušaja mišljenja institucije, možda bi mogli da označavaju njegovu intuiciju ili njegovu spoznaju da je tematizacija institucije jedan još uvek nemogući zadatak. Uostalom, zar nedavno Serl nije pokazao da je teorija institucija još uvek neizgrađena i da je njen razvoj još uvek na nivou detinjstva⁴!

Ipak, pokušajmo da ovu nemogućnost da se institucija sistematski misli ili objasni – razlog zašto je to tako tiče se svakako nekakvog „institucionalnog“ ili možda „neinstitucionalnog“ (izvan– ili protivinstitucionalnog) otpora – „integrišemo“ u okvire velikog i pionirskog napora Senžista, Hjuma, Deleza ili Gelena (Gehlen) i Serla. Pretpostavimo, zajedno sa Senžistom, da bi izostajanje sistematskog mišljenja institucije značilo, pre svega, nemogućnost da se zasnje republika i da se naprave revolucionarne institucije. Ako bismo trebali da tražimo glavnu zaslugu Žila Deleza u okvirima jedne buduće imaginarne teorije institucije i polazeći od njegovog forsiranja sintagme „revolucionarna institucija“, u koju su ugrađeni naponi Hjuma, Senžista ili de Sada, onda je to njegovo insistiranje da postoji nekakvo obrtanje i naglo okretanje, pervertiranje *nečega* koje sprovodi institucija ili koje se dešava unutar institucije ili koje može da se

⁴ Searle 2005: 22. Hju Heklo (Hugh Heclo) je ovaj problem pokazao analizirajući 21 definiciju institucije (ima ih znatno više) koje su danas u optičaju. Videti Heclo 2008: 48–51.

imenuje kao institucionalizacija. To je ono što se obeležava kao revolucionarno. Čista institucija ili permanentno revolucionarna institucija – to su novi koncepti koje nam je ostavio Delez – ukidaju, na primer, korupciju unutar republike⁵ ili okupiraju neinstitucionalne prostore unutar republike, preobražavaju i prisiljuju da se preobrazi sve što je *ograničeno* i na neki način *posebno*⁶. Nasuprot tome, nemoć sistematskog mišljenja ili nemoć institucionalizacije (radi se o procesu koji „institucionalizuje“ sve što mu se suprostavlja i opire), pokazuje, paradoksalno, da smo mi i dalje u istinski predrevolucionarnom, a onda i u predinstitucionalnom vremenu u kojem je živio i Senžist. Naš večiti savremenik Senžist, detektuje postojanje dva fenomena, ili dva entiteta, koja su izvan institucija i s kojima samo (revolucionarna) institucija može da izađe na kraj: to su teror i korupcija. Zaista bismo mogli da potvrdimo da se ova dva oblika nasilja (zadržavamo dodatni oprez u vezi s posve neistraženom relacijom između korupcije i nasilja) i danas suprotstavljaju instituciji i predstavljaju njeno glavno iskušenje. Čini se da je Delezova zasluga da je već kod Hjuma pronašao – iako to, takođe, nikada dovoljno ne tematizuje eksplicitno – veliki početak priče o nasilju kao izvoru i poreklu institucije i poretka. Dakle, daleko pre Hegela i Engelsa (Hegel, Engels) i mnogo kasnije Benjamina. Etjen Balibar (Etienne Balibar) je nedavno objavio veliki tekst o nasilju koji daje važna objašnjenja procesa „konverzije“ i „nekonverzije“ nasilja u instituciju (Balibar 2010: 48;66), Hjum pronalazi da nasilje ima prednost u odnosu na ugovor i da ovako ili onako daje dinamiku institucijama.

Delezov Hjum i Delezov Senžist

Zaista je moguće na osnovu 66 fragmenata iz Delezove zbirke *Instinkti i institucije*⁷ rekonstruisati njegov napor, ali istovremeno

⁵ „Teror može da nas liši monarhije i aristokratije; ali, šta će nas osloboditi od korupcije? Institucije. U tako šta ni ne sumnjamo. Verujemo da smo sve uradili, onda kada imamo mašinu vlasti...“, Deleuze 1953b: 35; Saint-Just 2004: 1135.

⁶ Delezov angažman je drugačiji od Merlo–Pontijevog (Merleau-Ponty) i njegove rekonstrukcije Huserlovog (Husserl) *Stiftung* i reinstitucionalizacije. Revolucija je za Merlo–Pontija nešto što je već postavljeno u *fondation*, u prvom nasilju. Revolucija je „*réinstitution, aboutissant à renversement d’institution précédente*“. Up. Merleau-Ponty 2003: 42.

⁷ Delez je skupio delove različitih tekstova o instituciji i instinktu. U knjizi su prisutni Malinovski, Alan (Alain), Hjum, Levi–Stros (Levi–Strauss), Kant (Kant),

i njegovu teškoću da jasno objasni svoju nameru. Njegov Uvod⁸ ovoj zbirci i nekoliko stranica i fragmenata o instituciji koje je napisao ili izgovorio tokom života (a koji su do sada poznati), dozvoljavaju da se možda samo prepozna prednost koju Delez daje nekim autorima: u svojoj prvoj knjizi Delez donosi dva Hjumova fragmenta koja će analizirati drugde, i slavne Senžistove rečenice o „instituciji, običajima i zakonu“; zatim nekoliko fragmenata o instituciji i organizaciji: Bitendijk (Buytendijk), Halbvaš (Halbwachs). Od Oriua će Delez preuzeti razlikovanje institucije i personifikacije, a od Renara razlikovanje između *ugovora* i *institucije* koje će potom pogrešno pripisivati Hjumu; od Levi–Strosa (Levi–Strauss) i Frejzera (Frazer) će preuzeti odnos između *instinkta* i *nastojanja* s jedne strane, i institucije s druge, dok će od Dirkama saznati da je prinuda glavna karakteristika institucije. Malinovski pruža vezu između institucije i sredstava, između *povelje* i *institucije*⁹, itd. Moguće je, isto tako, dosta lako pronaći neke Delezove propuste i dileme, odnosno pokazati ono što on nije uradio i što tek možda mora da se uradi. Na primer, nužno je vratiti se mestu u Uvodu, gde se Deleuze pita o „instituciji države kojoj ne odgovara nikakvo nastojanje“. Šta to, uopšte, država kao institucija zadovoljava kod nas ili u nama? Ili, kakva je pozicija države u poretku institucija (za Serla je država

Frejzer, Frojd (Freud), Elijade (Eliade), Plehanov (Plehanov), Bergson (Bergson), Goldštajn (Goldstein), Senžist, Renar, Bahofen (Bachofen), Cont (Comte), Marks (Marx) i mnogi drugi. Izgleda da Delez prevodi sâm samo četiri fragmenta sa engleskog (na primer, Malinovskog i Frejzera), dok su ostali fragmenti preuzeti iz već postojećih prevoda na francuskom jeziku. O ranim tekstovima i namerama Deleza, uvek nadahnuto piše Gijom Sibertan–Blon (Sibertin-Blanc 2006: 48–74 i dalje).

⁸ Kratki Uvod (1953b: viii–xi) ponovo je objavljen u časopisu *Philosophie* (2000) 65: 23–26; i u knjizi *L'île déserte* 2002: 25–27.

⁹ Delez 1953b: 4–5. Delezova rečenica iz uvoda „Institucija se uvek pojavljuje kao organizovani sistem sredstava“, zapravo predstavlja rečenicu Malinovskog „Institucija je poput organizovanih sredstava koja ostvaruju vrednosti“ koju Delez ni ne prevodi (Malinowski 1947: 157). Dva fragmenta Malinovskog, koji se nalaze na samom početku Delezove knjige, objašnjavaju socio–psihološki trenutak u Delezovim objašnjenjima institucije. Socijalne institucije postoje da bi „odgovorile“ ili „ispunile“ psihološke potrebe, dok svaka institucija poseduje *ljudstvo*, *povelju*, *zbirku normi*, *delovanja*, *aparatus*, *funkcije*, itd. Pojam „povelje“ (Delez je verovatno mogao da ga pronađe i kod Renara u knjizi *La philosophie de l'institution* iz 1939.) koji jednoj instituciji daje univerzalnost strukture, Delez upotrebljava kasnije u knjizi posvećenju Fukou (Foucault): „I sama institucija sadrži iskaze, na primer, ustav, povelju, ugovore, zapise i registre“. Deleuze 1986: 19.

„krajnja institucionalna struktura“, dok Renar poznaje i federativnu državu koju naziva „institucijom institucija“)? Ili, uvek ponovo treba da čitamo onaj Delezov iznenadni zaključak iz knjige *Empirizam i subjektivnost* odnosno stranicu koja mu sledi: „ono što objašnjava instituciju, nije nastojanje već odraz nastojanja u imaginaciji“ (Deleuze 1953a: 38). Odakle dolazi imaginacija? Ipak, čini se da je za nas sada najvažnije prvo konstruisati, kao što je već napomenuto, jednu malu teoriju o Delezovom prekidu rada na teoriji institucije, da bi uopšte objasnili njegov pronalazak ili skicu „novog“ tumačenja institucije. Podrazumeva se da ovaj „prekid“ zapravo znači da Delez, bez mnogo komplikacija, uspeva da ova svoja rana istraživanja prenese i upotrebi u svojim kasnijim „teorijama institucionalne analize“ i, ono što je naša pretpostavka, da nekako uspeva da obeleži ono što je „suština“ institucije, istovremeno ukazujući na teškoće i granice tematizovanja institucije. Dakle, rezultat Delezovog napora u vezi sa institucijom iz pedesetih godina, mogli bismo da pronademo „na delu“ kasnije, pre svega, u njegovim radovima iz osamdesetih godina. U pitanju je pre svega model argumentisanja, ili način kako napreduje mišljenje i nizanje pojmova kod Deleza, koje bi mogli da imenujemo kao „institucionalizacija“ ili „prevrtanje“ (*renversement*). Poreklo ove „metode“ Delez je mogao da pronade u onih 66. fragmenata o instituciji, preciznije, zahvaljujući mešovini uticaja Hjuma i Senžista, ali i kroz svesno ili nesvesno suprotstavljanje svim klasičnim oblicima dijalektike i Hobsovom (Hobbes) shvatanju institucije. Ne postojanje Hobsa u Delezovom izboru fragmenata, znači odbacivanje jednog modela upotrebe glagola *to institute* koji i sâm Hjum zanemaruje i stavlja u sasvim drugi plan. *To institute* kod Hobsa znači: odlučiti se, odlučno nešto započeti¹⁰. To je odlučni subjektivni akt stvaranja nečega (iz ničega), koji je zapravo suprotan (ali i analogan) stvaranju prirode i vrši ga aktivni Hobsov subjekat¹¹. Neizvesnost subjekta ali i iznenadna pojava objekta insti-

¹⁰ Videti Rangeon 1981: 92–93.

¹¹ Hobsova upotreba glagola *to institute* odgovara srednjovekovnom značenju termina *institutio* (naredba, komanda). Zanimljivo je da Pufendorf (Pufendorf), u knjizi *De iure naturali et gentium* u ovom značenju upotrebljava reč nametnutost (*impositionis*) koju prevodilac na francuski Barbirak (Barbeyrac) prevodi sa *l'institution*. Pošto na francuskom jeziku ne nalazi adekvatnu reč za *imposition*, primoran je da brani svoje rešenje. „za sve što je izmišljeno i ustanovljeno se često kaže da predstavlja instituciju, za razliku od onoga što nastaje iz prirode. ... Naš

tucionalizacije (*institué*)¹² – da li bi mogli ovako da objasnimo značaj Hjuma za Deleza i za sve nas? – postignuta je na osnovu najmanje tri simultane i komplementarne operacije. Zapostavljanje suverenog akta utemeljenja jednog društvenog oblika, sprovodi se pojavom ugovora (dvoje, dve strane se usaglašavaju, umesto jedne suverene odluke), potom, uvođenjem mnoštva subjekata ili grupe (kolektiva) čiji pojedinci zajedno „vrše“ proces institucionalizacije ili, na primer, „legalizacije“ vlastite imovine, i na kraju, otkrićem da odluka ili institucionalizacija nije savršena i nije završena. Zašto institucionalizacija, ili zašto institucija nije savršena, odnosno, nije suverena ili inauguralna, pokazuje Hjum eksplicitno na dva mesta koja Delez veoma dobro poznaje, ali nikada ne analizira. Citiraćemo ih sada i na engleskom jeziku, odmah ukazujući na važan problem prevođenja ili prevrtanja „institucije“ s latinskog ili engleskog, na francuski jezik ili na naš jezik:

*Time and custom give authority to all forms of government, and all successions of princes; and that power, which at first was founded only on injustice and violence, becomes in time legal and obligatory*¹³.

Vreme i obiknutost daju autoritet svima oblicima vladavine i svima nasledstvima vladara; i ona sila, koja se najpre osnivala na nepravdi i nasilju, postaje vremenom zakonita i obavezujuća¹⁴.

Time, by degrees, removes all these difficulties, and accustoms the nation to regard, as their lawful or native princes, that family, which, at first, they considered as usurpers or foreign conquerors. In order to found this opinion, they have no recourse to any notion of voluntary consent or promise, which, they know, never was, in this case, either expected or demanded. The original establishment was formed by violence, and submitted to from necessity. The subsequent admini-

autor (Pufendorf) to ima na umu kada predlaže da su moralne stvari takve kakve su kao nametnute, a ne same po sebi ili da im je takva priroda“. Videti Orestano 1982: 175–176.

¹² Videti „Trois problèmes de groupe“, u Deleuze 2002: 274.

¹³ Hume 1739: knjiga III, deo 2, 10 „Of the objects of allegiance“.

¹⁴ Hjum 1983: 480.

*stration is also supported by power, and acquiesced in by the people, not as a matter of choice, but of obligation*¹⁵.

Verovatno niko pre Hjuma ovako precizno ne ponavlja da je nasilje („nasilje i nepravda“) na početku, i da je Hobsovo *to institute* ili Hjumovo *to establish* sasvim zaprljano nasiljem. Kolikogod da danas ova demistifikacija „suverenog“ i „institucionalnog akta“ izgleda trivijalno, Hjum će zauvek pomeriti akcenat sa institucije kao takve ili suverena koji utemeljuje instituciju, na sâm proces institucionalizacije (institucionalizovati, glagol) i na objekat (na ono što se institucionalizuje, na institucionalizovano, *institué*, a onda i na ono što ne može da bude institucionalizovano). Naravno, Hjumova intervencija će biti preambula svake buduće, ne manje značajne, finese i nijanse u mišljenju institucije: različitih teorija „*contre-institution*“ koje je moguće pratiti od Sen-Simona (Saint-Simon), Hjumovog savremenika, do Dirkema ili Deride (Derida); složenih teorija o postojanju institucija (i običaja) koje norme nisu ustanovile, ili teorija o poreklu društvenih institucija u okolnostima u kojima ne postoji zajednička volja za njihovo uspostavljanje (na primer, institucije novca, jezika, tržišta, prava, itd.) Karl Menger (Carl Menger).

Šta dakle radi Hjum, kako je pomerena perspektiva ili akcenat sa „institucije“ na ono što je „instituisano“ (*institué*) i kako Delez čita Hjuma, a onda, kako kombinuje ovo čitanje sa Senžistom, pre svih, sa Senžistom? Odgovor na ova pitanja, treba da pokaže opravdanost našeg insistiranja na pretpostavci da Delez, zapravo, Hjumovu intervenciju, ili otkriće drame „institucionalizacije“ (gde nešto *prisilno* prelazi i preobražava se u nešto drugo), koristi i transformiše u glavni modus izvođenja svojih argumenata i svoje analize. Drugim rečima, treba da postane jasno kako Delezov aktivni glagolski vid iz Uvoda, gde institucije „transformišu samo nastojanja uvodeći ih u novu sredinu“ (Deleuze 2002: 24), gde institucije prisiljavaju i tlače (videti Deleuze 1953a: 37) istovremeno zadovoljavajući (želju), na kraju prelazi u pasivni glagolski vid („institucionalizovani prostor od strane državnog aparata“, Deleuze 1980: 592), a potom i u praksu, u pronalazak novog supstantiva koji je derivat glagola

¹⁵ Hume 1752: „Of the Original Contract“. Poslednje dve rečenice su na francuski ovako prevedene: „*C'est la violence qui a fondé l'institution originelle, et la nécessité qui a produit la soumission. L'administration qui en découle est aussi soutenue par la force, et si le peuple s'y soumet, ce n'est pas choix, mais obligation*“.

ustanoviti – ustanova – etatizovati (*instituer–institutionnalisation, étatisation*). Delez sve ovo formuliše na sledeći način:

Institucije nisu izvorišta ili suštine (*des sources ou des essences*), i nemaju ni suštinu niti unutrašnjost. Radi se o praksa, operativnim mehanizmima koji ne objašnjavaju moć jer i ne pretpostavljaju odnose i zadovoljavaju se time da ih „fiksiraju“ u vidu reproduktivne a ne produktivne funkcije. Ne postoji država, već samo etatizacija (*Il n’y a pas d’Etat, mais seulement une étatisation*), i isto važi i za sve druge slučajeve.

(Deleuze 1986: 82)

Iako su ovi Delezovi i Fukoovi zajednički uvidi o institucijama inkorporirali u sebe Senžistove ili de Sadove vizije novih budućih institucija¹⁶ u kojima preovladava „dinamičan model akcije, moći i vlasti“ (Deleuze 1986: 78), oni nikako ne bi mogli da postoje bez Hjuma. I Hjum, ali i Senžist, konstruišu instituciju najpre kao veliku zajedničku akciju koja se odvija u vremenu koje nije oročeno. Instanca vremena je upravo ključna karakteristika po kojoj se institucija razlikuje od ugovora, o čemu Delez veoma nadahnuto piše u knjizi u kojoj uopšte ne pominje Hjuma.

Poznato nam je pravno razlikovanje između ugovora i institucije: prvi, u načelu, pretpostavlja volju ugovornih strana, definišući između njih sistem prava i obaveza i ne može ga narušiti neko treći (*n’est pas opposable aux tiers*), vreme trajanja mu je ograničeno; institucija nastoji da definiše dugotrajni status koji ne zavisi od volje i neprestan je, konstituise moć, vlast, i učinak mu može osporiti neko treći (*dont l’effet est opposable aux tiers*)¹⁷.

Mnoštvo ljudi pravi institucije ili narod pravi institucije (*l’institution des peuples* (Saint–Just 2004: 1091)), i ovaj posao se

¹⁶ Videti Deleuze, „Pensée nomade“, 2002: 353–354. „Tri osnovna sredstva kodiranja su zakon, kodiranje i institucija ... A potom postoji i još jedna, treća vrsta knjiga, politička knjiga, koja je po mogućnosti revolucionarna, i predstavlja se kao kao knjiga institucijâ, bilo postojećih ili budućih institucija“.

¹⁷ Deleuze 1986: 77–78. Ova blago korigovana Renarova interpretacija razlike između institucije i ugovora, „pritisnuta“ je ranim i kasnijim Delezovim neizvesnim pokušajima da konstruiše jedno implicitno „Hjumovo“ razlikovanje između ugovora i institucije. Videti Deleuze 1953a: 35–37; Deleuze 2002: 232.

odvija pred očima svih kao opšta javna stvar, kao republika. U oba fragmenta koje smo citirali, Hjum pokazuje da vreme, pred očima mnoštva ljudi, postepeno sakriva (ili otkriva) ono što se nalazi u izvoru moći i ustanova (*establishment, administration*). Vremenom, dakle postepeno, odvija se proces institucionalizacije ili obrtanja nasilja i nepravde u stabilne oblike koji obavezuju ne samo one koji učestvuju u ovim prvim nasiljima i nepravdama, nego i sve one koji će tek vremenom, naknadno, postati članovi jedne zajednice („treći“, *tiers*). Dakle, Hjum prepoznaje dva procesa: prvo prepoznaje siluetu nasilja i nepravde unutar moći institucije, *ispod* institucije, odnosno nekadašnji proces „utemeljivanja“ (*was founded only on injustice and violence*) i „oblikovanja“ (*was formed by violence*), ali istovremeno tvrdi da će nekoliko činilaca učiniti da ova silueta izbledi i bude „institucionalizovana“. Iako izgleda da su ključni činioци za ostvarivanje ovog drugog procesa, vreme (proticanje vremena), odnosno, zajednički angažman mnoštva ljudi – nema institucije bez mnoštva koji su pritisnuti, kontrolisani, obavezani, prinuđeni, povezani¹⁸, itd. – nužno je dodati da je proces „institucionalizacije“ *a priori* ekspanzivan i nikada parcijalan. Dakle svi moraju da budu angažovani i svaka vrsta nasilja ukinuta. Nema ničega što je *izvan* institucije. Da bi prestalo nasilje koje uništava delove zajednice i koje silom okupira predmete i teritoriju, da bi prestalo nasilje iz prostog egoizma i ograničenosti, Hjum smatra da je nužno zajednički stabilizovati zatečeno stanje (*establishment*), a da će proizvod ovog procesa biti moć, odnosno *institution* kao manifestacija moći. Dve reči, *establishment* i *institution*, koje Hjum razlikuje, a Delez i francuski prevodioci Hjumа često ne detektuju ovu razliku, mogle bi da objasne, paradoksalno, sve ono što dugujemo Senžistu¹⁹. Teror i korupcija, dakle dve „forme“ nasilja koje su *izvan* institucije ili koje tek treba da budu institucionalizovane po Senžistu, nalaze se tačno na mestu ovih Hjumovih analiza i na mestu predloga *ispod*

¹⁸ „Ako jedan čovek nema uopšte prijatelja, izgnan je“; „Onaj koji kaže da ne veruje u prijateljstvo, izgnan je“; „Ako jedan čovek počinі zločin, prijatelj će ga progutati“. Saint-Just 2004: 1102–1103.

¹⁹ Na najvažnijem mestu gde tematizuje instituciju u *Empirizmu i subjektivnosti* Delez prvo izostavlja jedan važni deo odlomka iz Hjumovog *Istraživanje o moralnim načelima*, a onda navodi Hjumа iz *Rasprave* (s. 620, francuski prevod): „*Bien que l'institution de la règle sur la stabilité de la possession soit non seulement utile...*“ (s. 37), dok u originalu stoji: „*The the establishment of the rule...*“; Hjum 1983: 426.

(*establishment*) i *izvan (institution)*). Kada se institucije pokvare i izopače (*pervert*)²⁰, kada ih ljudi i ljudska priroda zaprljaju, kada institucije okupiraju perverzija (još jedna reč koju Hjum upotrebljava) i korupcija, onda je upravo moguće spoznati da se u poreklu ovih *establishmenta* nalazi isto to nasilje (ubijanje, pljačka, itd.) ili teror. Nasilje ili teror postaju vidljivi „elementi“ poretka i institucije (na primer, institucije svojine koja veoma interesuje Hjuma – Delez pre svega detaljno čita i analizira Hjumove analize svojine i poslušnosti iz dela *A Treatise of Human Nature* i iz dela *An Enquiry concerning the Principles of Morals* onda kada izgledaju nedovoljni da spreče opšte suprotstavljanje procesu institucionalizacije (prevrtanja ili revolucije).

O prevrtanju (renversement)

Pretpostavimo da je „izobličavanje“ ili „perverzija“ o kojoj piše Hjum, i za koju su odgovorni ljudi ili koruptivna ljudska priroda, ono što označava neuspeh prevrtanja i promašenu revoluciju. Nema revolucionarne institucije jer nisu svi angažovani u procesu grupiranja i saradnje, jer postoje i dalje pasivni koji su smetnja i koje Senžist često proziva i ozbiljno objašnjava važnost njihovog hitnog angažovanja. Ideja da neko nedostaje i da je van kontrole i pritiska grupe, ideja da nema grupe i kolektivne (institucionalne) odgovornosti, zaista je značajni uslov da se nasilje zauvek institucionalizuje, odnosno, da se transformiše i izbriše u nečemu drugom. Ovaj dinamički proces koji podrazumeva da nema izuzetka i vanrednog slučaja (vanredne mere), da svi rade zajedno i da su svi *in toto* zauzeti pravljjenjem i formiranjem grada, odgovara Hjumovoj ili Senžistovoj upotrebi reči *institution*. Kada Hjum upotrebljava dve različite reči, *institution* i *establishment*, koje upućuju da je nasilje prekinuto, njegova namera je možda bila da konstruiše dva različita trenutka, ili koraka, koja sprovodi legalizacija vlasništva stečenog upravo putem nasilja. Prvi korak – Hjum ga imenuje sa *establishment* – implicira izgradnju moći (prelaz sile ili nasilja u moć) kroz stabilizaciju stanja koje je zatečeno neposredno pošto su se različiti zločini desili. Ovaj korak, koji je istovremeno i rođenje „institucije svojine“ (to je

²⁰ Hjum 1983: 469.

Hjumov termin), ili u jednom drugom kontekstu, „institucije društvene svojine“, postaje obavezujući za sve društvene aktere. Činilac vremena, kojeg posebno naglašava Hjum, odnosi se na postepeno proširivanje procesa institucionalizacije na sve, na uključivanje svih i na obavezivanje svih. Pogledajmo sada kako Senžist i Delez razumeju ovaj proces i kako ga formulišu:

Potrebno je lični uticaj zameniti (*substituer*) kroz institucije, snagu i nefleksibilnu pravdu zakona. Znači, revolucija je učvršćena: nema više ljubomora niti dugog čekanja: nema više pretenzija ni prljanja.

Institucije imaju za predmet da činjenično ustanove (*d'établir de fait*) sva socijalna i individualna jemstva kako bi se izbegli nesporazumi i nasilja, da zamene (*substituer*) naslednike običaja naslednicima čoveka.

(Saint–Just 2004: 1091)

Institucije treba da stanu na mesto, da zamene nešto sto im prethodi (nasilje, silu i različite oblike koji razdvajaju ljude), da bi tek tada revolucija bila potpuno aktuelizovana ili izvedena do kraja. Brisanje nasilja i sile putem institucija dovršava revoluciju i jeste revolucionarno. U isto vreme, institucije sprečavaju sukobe i nasilja koji su očigledno posledica nedovoljno aktuelizovane „zamene“. Senžist očigledno predviđa da se ovaj proces zamenjivanja nasilja institucijama obavlja tokom određenog vremena i da na ovaj način može da se objasni dinamika i aktivnost unutar institucija.

I Delez upotrebljava isti glagol kao i Senžist:

Moralni svet potvrđuje svoju stvarnost od onog trenutka kada se protivrečnost (*contradiction*) doista razloži, kada je moguć razgovor (*conversation*) koji supstituiše nasilje (*se substitue à la violence*), kada vlasništvo supstituiše halapljivost ... Biti u društvu, pre svega predstavlja supstituisanje nasilja s mogućim razgovorom (*Etre en société, c'est d'abord substituer la conversation possible à la violence*)²¹.

U knjizi o Hjummu Delez inpregnira Senžista. Zahvaljujući ovoj njegovoj mešavini dva različita registra i dve različite interven-

²¹ Deleuze 1953a: 27, 29.

cije, jasno je da Delez ponovo najavljuje (istina, ne uvek eksplicitno i bez rezerve) „subjekta“ institucionalizacije. Ovaj subjekt se međutim potpuno razlikuje od Hobsovog. Biti deo društva ili biti zajedno, podrazumeva vršiti „supstituciju“ nasilja u revolucionarne institucije. Sve što sada možemo da uradimo jeste da možda samo provizorno navedemo uslove i okvire ovoga zadatka ili naloga koji od Senžista do Deleza ostaje potpuno nepromenjen. Izgleda da bi ova skica o uslovima prevrtanja nasilja u institucije, mogla da bude uspešna jedino ako bi precizno pozicionirala različite oblike nasilja unutar ovoga revolucionarnog teatra:

a) supstitucija je nasilna ili institucionalizacija je nasilna i sastoji se ne samo od jednog akta koji na primer rađa ili utemeljuje jedan novi poredak ili *establishment*, nego od mnoštva permanentnih akcija i akata koji vremenom postaju komplikovaniji. Institucionalizacija otkriva nasilje koje joj prethodi i koje ona prekida (sirovo nasilje ili teror) i nasilje koje joj se suprotstavlja (korupcija).

b) tri nasilja koja se razlikuju uvek po formi i po snazi, opredeljuje broj aktera koji ga vrše. Nasilje je minimalizovano u procesu institucionalizacije jer ga vrše svi zajedno ili najveći mogući broj aktera.

c) nasilje institucionalizacije jeste nasilje u procesu konverzije (Balibar)²². Nasilje utemeljenja (*fondation*) i nasilje terora se preobražava (prevodi, transponira, transformiše, prevrće, supstituira) u prisilu pravila, u simboličku ili u institucionalnu prisilu ili pritisak.

d) revolucionarna institucija podrazumeva da više ne postoji nasilje koje se nije preobratile bez ostatka u „telo“ institucije i da nema ničeg izvan institucije.

Primljeno: 15. jun 2011.

Prihvaćeno: 20. jun 2011.

²² E. Balibar, *Violence et civilité*, Paris, Galilée, 2010, s. 48.

Literatura

- Balibar, Etienne (2010) *Violence et civilité*, Paris, Galilée.
- Deleuze, Gilles (1953a) *Empirisme et subjectivité*, Paris, PUF.
- Deleuze, Gilles (1953b) *Instincts et institutions, textes choisis et présentés par G. Deleuze*, Paris, Hachette.
- Deleuze, Gilles (1967) *Présentation de Sacher–Masoch. Le Froid et le Cruel*, Paris, Minuit.
- Deleuze, Gilles (1972/1973) *Capitalisme et schizophrénie, L'Anti–Œdipe*, Paris, Minuit.
- Deleuze, Gilles (1980) *Capitalisme et schizophrénie, Mille plateaux*, Paris, Minuit.
- Deleuze, Gilles (1986) *Foucault*, Paris, Minuit, 1986.
- Deleuze, Gilles (1991) *Empiricism and Subjectivity*, prev. C. V. Boundas, New York, Columbia University Press.
- Deleuze, Gilles (2002) „Capitalisme et shizophrénie“ in *L'île déserte [1953–1974]*, Paris, Minuit.
- Heclo, Hugh (2008) *On Thinking Institutionally*, Boulder–London, Paradigm Publishers.
- Hume, David (1739) *A Treatise of Human Nature* (internet).
- Hume, David (1752) *Essays Moral, Political, and Literary* (internet).
- Hjum, Dejvid (1983) *Rasprava o ljudskoj prirodi*, prev. B. Nedić, Sarajevo, Veselin Masleša.
- Merleau–Ponty, Maurice (2003) *L'institution. La passivité. Notes de cours au Collège de France (1954–1955)*, Paris, Belin.
- Malinowski, Bronislaw (1947) *Freedom and Civilization*, London, Allan Wigate.
- Orestano, Riccardo (1982) „Institution?. Barbeyrac e l'anagrafe di un signifato“, *Quaderni Fiorentini* 1: 11–12.
- Rangeon, Frédéric (1981) „Approche de l'institution dans la pensée de Hobbes“, u *L'institution*, Paris, PUF.
- Saint–Just, Antoine–Louis (2004) *Institutions républicaines*, u *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard.
- Searle John (2005) „What is an institution?“, *Journal of Institutional Economics* I: 1.
- Sibertin–Blanc, Guillaume (2006) „Politique et clinique recherche sur la philosophie pratique de Gilles Deleuze“, Thèse de doctorat, Lille: Université Charles de Gaulle.

Petar Bojanić
Vladan Đokić

OF “REVERSAL,” ON REVOLUTIONAL.
VIOLENCE AND THE INSTITUTION

Summary

We should investigate whether the phrase *l'institution révolutionnaire* best describes Deleuze's imaginary theory of the institution, as well as his engagement with the theory more generally. The preliminary difficulty, which immediately questions and devalues our commentary, is Deleuze's own refusal to thematize the institution and his own effort, and thus actually answer his own questions from the 1950s: what is it that explains the institution? And what should perfect institutions be like, that is, ones opposed to all agreement, and which suppose a minimum of laws? Deleuze's carelessness and effectively his abandonment of his own early attempt at thinking the institution, could possibly mark his intuition and recognition that the thematization of the institution is, as of yet, an impossible task.

Key words: institution, violence, *renversement*, revolution, *l'institution révolutionnaire*.